

ЖУСИПОВА ЭЛЬМИРА ЕЛБЕРГЕНОВНА

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ (ОҚО МАТЕРИАЛДАРЫНДА)

**Э.Е. Жусипованың 6D050600 –« Экономика» мамандығы бойынша
(PhD) философия докторы дәрежесін алу үшін дайындаған
диссертациясына
АҢДАТПА**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қабылданған «Қазақстан-2050» Стратегиясының негізгі мақсаты әлемнің дамыған 30 елдерінің қатарынан орын алу болып табылады.

Қазақстанның соңғы бірнеше онжылдықта экономикалық жаһанданудың әлемдік үдерісіне белсенді араласуына байланысты, бұл тақырып өзекті болып табылады. Осыған байланысты, қазақстандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі мәселелерін шешу ерекше маңыздылық пен қажеттілікке ие. Дайын өнімдер мен қызметтерді халықаралық нарықтарға жылжыту экономиканы елеулі құрылымдық өзгерістер мен кеңінен әртараптандыру, бәсекеге қабілеттіліктің іргелі инновациялық және ғылыми-техникалық факторларын қолдану қажеттіліктерін туындатады.

Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының жаңа кезеңі, өркениетті нарықты қалыптастыру мен әсіресе, тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарында импортты алмастыру саясатын жүзеге асыру, экономикалық жүйенің түрлі иерархиялық: кәсіпорын, аймақ және тұтастай ел деңгейлерінде бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету мәселелерін өзекті етіп отыр.

Осыған байланысты тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмін қалыптастыру мәселелері, оның ішінде өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басым бағыттарын анықтау қажеттілігі зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Қазақстан Республикасы тамақ өнеркәсібінің өсімдік майларын өндіруге маманданған кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмінің қалыптасуы мен қызмет етуі жөніндегі теориялық-әдістемелік тәсілдерді және тәжірибелік ұсыныстарды әзірлеу.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін келесі міндеттерді шешу көзделді:

- кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың теориялық аспектілерін аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің жүйетүзуші құрамдас бөлігі ретінде зерттеу;

- кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесін әзірлеу;
- тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмінің құралдарын негіздеу;
- Қазақстанның тамақ өнеркәсібі салаларының қазіргі даму жағдайына баға беру;
- Қазақстандағы тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың қолданыстағы экономикалық механизмінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау;
- ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындарының бәсекелестік ортасы мен бәсекеге қабілеттілігі деңгейіне талдау жүргізу;
- ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекелік артықшылықтарын күшейтудің ішкі және сыртқы факторларын бір жүйеге келтіру;
- ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың инновациялық тетіктерін ұсыну

Зерттеу объектісі - Оңтүстік Қазақстан облысындағы өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындар болып табылады.

Зерттеу пәні – Қазақстанның тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмін қалыптастыру мен қызмет етуінде туындайтын экономикалық-ұйымдастырушылық қатынастар жиынтығын зерттеу болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Зерттеуден алынған нәтижелердің ғылыми жаңалығы келесімен анықталады:

- кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі мәніне берілген авторлық анықтамаға негізделген, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмінің теориялық мазмұны ашылды;

- бір жағынан, интегралдық көрсеткіштер жүйесі арқылы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалаудың, ал екінші жағынан, негізінде өнімнің сапалық көрсеткіштері қамтылған бәсекеге қабілеттілік деңгейін талдаудың экономикалық-математикалық үлгісі әзірленді;

- ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың өндірістік -технологиялық үлгісін қалыптастыру мен экономикалық механизмінің тетіктерін қолданудың авторлық тәсілі негізделді;

- ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмі жүйесінде инновациялық өндірісті дамытуды ынталандырушы ұйымдастырушылық-басқарушылық іс-шаралар ұсынылды.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

- ерекшелігі, кәсіпорынның тұрақты дамуын қамтамасыз ету қажеттілігі болып табылатын «кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі» түсінігіне және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін басқарудың

фирмаішілік тетіктері мен мемлекеттік қолдау құралдарын қамтитын экономикалық механизмнің мәніне берілген авторлық анықтама;

– авторлық әдістемелік тәсілді қолдана отырып жүргізілген өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілік деңгейлерін салыстырмалы бағалау және талдау нәтижелері;

– кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруды жүйелік негізде қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін кәсіпорын дамуының өндірістік – технологиялық үлгісі;

– мемлекеттік әсер ету құралдары мен кәсіпорын деңгейінде экономикалық ынталандырулардан тұратын ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмін жетілдіру жөніндегі тәжірибелік ұсыныстар кешені;

– кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға бағытталған ОҚО-ның өсімдік майларын өндіруші кәсіпорындарда инновациялық өнімдер өндірісін ынталандырушы ұйымдастырушылық-басқарушылық іс-шаралар.

Диссертациялық жұмыстың теориялық маңызы.

Жұмыстың теориялық маңызы, оның нәтижелері импортты алмастыру және экспортқа бағдарланған өндірісті дамыту саясаттарын жүзеге асыруға бағытталған отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизмі теориясын кеңейтеді және толықтырады.

Диссертациялық жұмыстың алынған нәтижелері

Диссертациялық зерттеу жұмысының алынған нәтижелері тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттырудың экономикалық механизмінің теориясы мен тәжірибесінің дамуына ықпал етеді. Автор әзірлеген кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың экономикалық механизм тетіктері Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруда қолданыла алады. Сондай-ақ автордың ғылыми нәтижелері Оңтүстік Қазақстан облысының өсімдік майларын өндіруші кәсіпорыны «Арай» ЖШС-де экономикалық және өндірістік қызметтері үдерісіне енгізілді (енгізу туралы Акт тіркелген).

ЖУСИПОВА ЭЛЬМИРА ЕЛБЕРГЕНОВНА

**ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛАХ ЮКО)**

АННОТАЦИЯ

**диссертации Жусиповой Э.Е. на соискание степени доктора
философии (PhD) по специальности 6D050600-«Экономика»**

Актуальность темы исследования. В принятой Стратегии «Казахстан-2050» основной целью является вхождение Казахстана в число 30 самых развитых стран мира.

Данная тема актуальна потому, что Казахстан в последние несколько десятилетий активно принимает участие в мировом процессе экономической глобализации. В связи с этим, особую важность и необходимость решения приобретают вопросы конкурентоспособности казахстанских предприятий. Продвижение готовых изделий и услуг на международные рынки вызывает необходимость серьезных структурных сдвигов и широкой диверсификации экономики, использования фундаментальных инновационных и научно-технических факторов конкурентоспособности. Новейший период экономического развития Республики Казахстан, формирование цивилизованного рынка и реализация политики импортозамещения, особенно предприятий пищевой промышленности, стремительно актуализировали проблему обеспечения высокого уровня конкурентоспособности на различных иерархических уровнях экономической системы: предприятия, региона и страны в целом.

В связи с этим, проблемы формирования экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности, в том числе, необходимость определения приоритетных направлений повышения конкурентоспособности предприятий по выпуску растительных масел, определило актуальность темы исследования.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является разработка теоретико-методологических подходов и практических рекомендаций по формированию и функционированию экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятия пищевой промышленности Республики Казахстан, специализирующихся на производстве растительного масла. Для реализации цели были поставлены следующие задачи:

- изучить теоретические аспекты формирования конкурентоспособности предприятия как системообразующего компонента региональной конкурентоспособности;
- разработать методику оценки уровня конкурентоспособности предприятий;

- обосновать инструменты экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности;
- дать оценку современных тенденций развития отраслей пищевой промышленности в Казахстане;
- выявить преимущества и недостатки действующего экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности в Казахстане;
- провести анализ конкурентной среды и уровня конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО;
- систематизировать внешние и внутренние факторы усиления конкурентных преимуществ предприятий по производству растительных масел ЮКО;
- предложить инновационные рычаги повышения конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО.

Объектом исследования являются предприятия по производству растительных масел Южно Казахстанской области.

Предметом исследования является изучение совокупности организационно-экономических отношений, возникающих при формировании и функционировании экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности Казахстана.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

- раскрыто теоретическое содержание экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий, базирующийся на авторском определении сущности конкурентоспособности предприятий;
- разработана методика оценки уровня конкурентоспособности предприятий, включающая в себя, с одной стороны, систему интегральных показателей, и, с другой стороны, экономико-математическую модель анализа уровня конкурентоспособности, в основе которой заложены показатели качества продукции.
- обоснован авторский подход к формированию производственно-технологической модели и использованию инструментов экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО;
- в системе экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО предложены организационно-управленческие мероприятия, стимулирующие развитие производства инновационной продукции.

Положения, выносимые на защиту:

- авторское определение понятия «конкурентоспособность предприятия», отличительной особенностью которого является необходимость

обеспечения стабильного развития предприятий, и сущности экономического механизма включающего в себя как инструменты государственной поддержки, так и рычаги внутрифирменного управления конкурентоспособностью предприятий;

- результаты анализа и сравнительной оценки уровня конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО, которые были проведены с использованием авторских методических подходов;
- производственно-технологическая модель развития предприятий, использование которой позволит на системной основе обеспечить повышение уровня конкурентоспособности предприятий;
- комплекс практических рекомендаций по совершенствованию экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий по производству растительных масел ЮКО, состоящий из инструментов как государственного воздействия, так и экономического стимулирования на уровне предприятия;
- организационно-управленческие мероприятия, стимулирующие производство инновационной продукции на предприятиях по производству растительных масел ЮКО и нацеленные на повышения уровня конкурентоспособности предприятий.

Теоретическая значимость диссертационной работы. Теоретическая значимость работы заключается в том, что полученные результаты расширяют и углубляют теорию экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий нацеленных на реализацию политики импортозамещения.

Практическая значимость работы. Полученные результаты диссертационного исследования способствуют развитию теории и практики экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности. Разработанные автором рычаги экономического механизма повышения конкурентоспособности могут использоваться при реализации Государственной Программы индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы.

Также научные результаты автора внедрены в процесс экономической и производственной деятельности предприятий по производству растительных масел ТОО «Арай» в Южно-Казахстанской области.

ZHUSIPOVA ELMIRA ELBERGENOVNA

**ECONOMIC MECHANISM OF IMPROVING COMPETITIVENESS
OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISE KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND
WAYS OF IMPROVING (on materials SKR)**

ANNOTATION

**dissertation of Zhusipova E.E. for the degree of Doctor of Philosophy
(PhD) in the specialty 6D050600- «Economy»**

Relevance of the research topic. In the accepted Strategy “Kazakhstan-2050” a main objective is inclusion of Kazakhstan in number 30 of the most developed countries of the world.

This topic is relevant, because Kazakhstan in the last few decades is actively involved in the global process of economic globalization. In this regard, the particular importance of and the need to address acquires issues of competitiveness Kazakh enterprises. Promotion of finished products and services to international markets calls for major structural changes and diversification of economy, development of fundamental innovation, scientific and technological factors of competitiveness. The latest period of economic development of the Republic of Kazakhstan, the formation of a civilized market and the globalization of economic relations is rapidly updated the problem of providing a high level of competitiveness in the various hierarchical levels of the economic system: the enterprise, the region and the country as a whole.

In this connection, the problems of formation of the economic mechanism of increase of competitiveness of the food industry, including the need to identify priority areas for sustainable development of the competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils determine the relevance of the research topic.

The purpose and objectives of the study. The aim of the thesis is the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations for the formation and functioning of the economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises of food industry of the Republic of Kazakhstan specializing in the production of vegetable oil. To achieve the goal the following tasks:

- to study the theoretical aspects of formation of competitiveness of the enterprise as a system component of regional competitiveness;
- to develop a methodology for evaluating the competitiveness of enterprises;
- to prove tools of the economic mechanism of increase of competitiveness of the food industry;
- to assess current trends in the food industry in Kazakhstan;
- to identify the advantages and disadvantages of the current economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises of food industry in Kazakhstan;
- to analyze of the competitive environment and the competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils of South Kazakhstan region;

- to organize internal and external factors enhance the competitive advantages of the enterprises of oil and fat industry of South Kazakhstan region;
- to offer innovative levers of economic mechanism of increase of competitiveness of the enterprises of oil and fat industry of South Kazakhstan region;

The object of the study are enterprises for the production of vegetable oils of the South Kazakhstan region.

The subject of research is the study of a set of organizational and economic relations arising from the formation and functioning of the economic mechanism of increase of competitiveness of the food industry of South Kazakhstan region.

The scientific novelty of the research is as follows:

- the theoretical maintenance of the economic mechanism of increase in competitiveness of the enterprises, based on author's determination of essence of competitiveness of the enterprises is opened;
- the technique of assessing the level of competitiveness of the enterprises which includes on the one hand the system of integral indicators, on the other hand the economic and mathematical model analysis of competitiveness at the heart of which is the quality of the products as laid.
- to justify the author's approach to the formation of industrial and technological models and the use of tools of the economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils of South Kazakhstan region;
- in the system of the economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils of South Kazakhstan region offered levers stimulating the development of production of innovative products.

The provisions for the defense:

- author's definition of the concept of "competitiveness of the enterprise," the distinctive feature of which is the need to ensure sustainable development of enterprises and the essence of the economic mechanism which includes both state support tools, and leverage in-house management of competitiveness of enterprises;
- analysis and comparative assessment of the level of competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils of South Kazakhstan region have been conducted using copyright methodological approaches;
- production and technological model of enterprise development, the use of which will systematically provide the increase of level of the competitiveness of enterprises;
- a set of practical recommendations on improvement of the economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises for the production of vegetable oils of South Kazakhstan region, consisting of tools like public exposure, and economic incentives at the enterprise level;

- Stimulating the levers of production of innovative products at factories producing vegetable oils of South Kazakhstan region aimed at improving the competitiveness of enterprises.

The theoretical significance of the thesis. The theoretical significance of the work lies in the fact that these results extend and deepen the theory of the economic mechanism of increase of competitiveness of enterprises aimed at the realization of the import substitution policy.

The practical significance of the work. The results of the research contribute to the development of the theory and practice of the economic mechanism of increase of competitiveness of the food industry. Developed by the author levers of economic mechanism of increase of competitiveness can be used to achieve the goal of the State Program of industrial-innovative development for 2015-2019 years.

Also, research results of the author introduced in the process of economic and industrial activity of the enterprises for the production of vegetable oils LLP "Arai" in South Kazakhstan region.